

بررسی ساختارهای جمعیتی و نقش آن در توسعه پایدار (نمونه موردی شهرستان تربت حیدریه)*

مجید یاسوری**

مقدمه

امروزه رشد جمعیت از یک طرف و محدودیت منابع از طرف دیگر دست اندرکاران امر توسعه را با شگفتی و سردرگمی مواجه ساخته است. در واقع بهره برداری بی رویه از منابع روز به روز بر عدم تعادل‌های منطقه ای می افزاید. همچنین اندر کنشهای زیست محیطی با افزایش جمعیت و تداوم و پایداری فقر به تدریج به صورت بحرانهای عظیمی درآمده است. سیاستهای توسعه در نیم قرن اخیر بر رشد اقتصادی تأکید داشته است. این سیاستها در نهایت نه تنها رفاه، آسایش و امنیت نسل حاضر را در بر نداشت بلکه تواناییهای نسل آینده را نیز به مخاطره انداخت. در درون کشورها به علت عدم تناسب جمعیت و منابع، جابجائی های نیروی کار و سرمایه تشدید یافته و هزینه های اجتماعی زیادی را بر دولتها تحمیل نموده است. بنابراین شناخت قابلیت‌های مناطق و تعیین توان تحمل و نگهداشت جمعیت یکی از مهمترین محورهایی است که بایستی بدان توجه خاص شود.

*- این مقاله بخشی از پایان نامه تحصیلی دوره دکتری تحت عنوان «باز ساخت محیط برای توسعه پایدار» به راهنمایی جناب آقای دکتر جعفر جوان می باشد.

** - دانشجوی دکترای جغرافیا دانشگاه فردوسی مشهد و کارشناس سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان خراسان.

روش تحقیق

روش های تحقیق بکار گرفته شده، بصورت کتابخانه ای، میدانی و رایانه ای است. در این تحقیق از تصاویر ماهواره ای و سیستم های اطلاعات جغرافیایی و شناخت قابلیتها و محدودیتهای منطقه استفاده شده است. همچنین از نتایج سرشماری سالهای مختلف و بانکهای اطلاعاتی در تحلیل جمعیتی منطقه و پراکندگی سکونتگاههای انسانی استفاده شده است.

طرح مسئله

انسان برای تأمین مواد غذایی خود مجبور به رویارویی با طبیعت بوده است. تعادل طبیعی اکوسیستمها در این رویارویی در حال تغییر بوده و فعالیتهای انسانی نیز نظیر کشاورزی، دامداری، و ...، عدم تعادل محیطی را تشدید کرده است. رشد سریع جمعیت در نیم قرن اخیر و پیشرفت تکنولوژی در بهره برداری از طبیعت باعث تحلیل طبیعت و بروز کمیابی گردیده و مدیریت منابع طبیعی برای حفظ مداوم ذخایر مواد خام برای تجارت و صنعت اهمیت یافت. از میان بردن محدودیتهای طبیعی از طریق رشد تکنولوژیک، سرانجام، باعث وقوع بحران در محیط زیست شده و مفهوم توسعه و رشد پایدار شکل گرفت. با توجه به در گذشته به علت وجود شرایط اقتصادی، تکنولوژیکی و اجتماعی، بهره برداری از محیط بیشتر براساس میل به تطابق با محیط بوده است. در چنین شرایطی به علت اینکه نیازهای انسانی محدود بوده و از نظر تکنولوژیکی امکان بهره برداری بیشتر از محیط مقدور نبوده، میزان بهره برداریها با توان منابع انطباق داشته است. با افزایش جمعیت و پیشرفتهای تکنولوژیکی، بهره برداری از طبیعت متحول شده و تعادل میان انسان و محیط با بهره برداری بیشتر به هم خورد. در چنین شرایطی افزایش بهره برداری از منابع یا به خدمت گرفتن تکنولوژیهای جدید در دستورکار قرار گرفت. سرمایه گذاریهای انجام شده در

زمینه حفر چاههای عمیق، بکارگیری ماشین آلات، استفاده از نهاده های کشاورزی و احداث زیرساختها در مناطق، باعث افزایش ظرفیت تولیدی مناطق گردیده، و در عین حال خصلت سودجویانه بشر، روند بهره برداری از منابع را تشدید کرد. در برخی موارد اقدامات انجام شده نه تنها امکان باز تولید را فراهم نساخت بلکه کاهش توان تولیدی منابع را نیز بدنبال داشته است. به عنوان مثال حفر چاههای عمیق و بیرون کشیدن آب از اعماق زیاد، خود اقدامی در جهت افزایش ظرفیت منابع به حساب می آید ولی بهره برداری بی رویه باعث افت سطح آبهای زیرزمینی، هجوم آب سفره های شور به سوی منابع آب شیرین و شوری منابع آب و خاک را بدنبال داشته است. علاوه بر موارد فوق الذکر عوامل دیگر نیز در کاهش بهره وری و یا عدم بهره برداری بهینه از محیط مؤثر بوده است. نحوه مدیریت منابع، رواج شیوه های سنتی بهره برداری، پائین بودن سطح سواد، عدم دسترسی به زیرساختها، عدم شناخت قابلیتها و ... نیز در وضعیت بهره برداری از منابع مؤثر بوده اند.

معرفی اجمالی منطقه مورد مطالعه

منطقه مورد مطالعه شهرستان تربت حیدریه بوده که در استان خراسان واقع است. این منطقه دارای ۱۲ هزار کیلومتر مربع مساحت و ۲۴۰ هزار نفر جمعیت در سال ۱۳۷۵ بوده است. ویژگیهای طبیعی منطقه مورد مطالعه عبارت است از:

- اقلیم: از نظر اقلیم، منطقه در شرایط آب و هوایی خشک و نیمه خشک واقع شده و میانگین بارندگی سالانه در یک دوره ۱۵ ساله حدود ۲۹۰ میلیمتر است. از مهمترین ویژگیهای اقلیمی منطقه می توان به کمبود بارندگی، بالا بودن درجه حرارت، بالا بودن تبخیر و تعرق و پائین بودن رطوبت نسبی اشاره کرد.

- منابع آب: در منطقه مورد مطالعه، منابع آب غالباً زیرزمینی بوده و نحوه بهره برداری از منابع آب زیرزمینی از طریق چاههای عمیق و نیمه عمیق، چشمه و قنوت می باشد.

مجموع استحصال سالیانه از این منابع حدود ۱۲۲۵ میلیون متر مکعب است. در مقابل تغذیه سالیانه منابع آب زیرزمینی حدود ۱۰۷۵ میلیون متر مکعب بوده که نشان می‌دهد حدوداً ۱۵۰ میلیون متر مکعب کسری

مخزن دارد.^۱ علاوه بر افت سالیانه منابع آب زیرزمینی وضعیت شوری منابع آب و کیفیت شیمیایی نیز در مواردی محدودیتهایی را ایجاد کرده است.

- **خاک:** از مجموع منابع خاک و اراضی حدود ۲۵۰ هزار هکتار دارای قابلیت خوب برای کشت انواع محصولات کشاورزی می‌باشد. هرچند این اراضی به زهکشی، جمع‌آوری سنگریزه و تسطیح نیاز دارد ولی عمده، محدودیت منابع آبی است. علاوه بر محدودیت منابع آبی که عمده‌ترین محدودیت برای گسترش فعالیتهای کشاورزی است، قلیائیت، شوری و پستی و بلندی نیز محدودیتهایی را ایجاد کرده است.

- **پوشش گیاهی:** به علت حاکمیت اقلیم خشک و نیمه خشک در منطقه، توپوگرافی نامناسب و بیرون زدگیهای سنگی، محدودیتهایی برای پوشش گیاهی فراهم ساخته است. قسمت عمده منطقه دارای پوشش گیاهی کمتر از ۲۵ درصد بوده و به علت فعالیتهای انسانی نظیر چرای بی‌رویه، قطع و ریشه‌کنی گیاهان و بوته‌ها، کشت بی‌رویه و ... پوشش گیاهی منطقه در وضعیت نامناسبی قرار دارد. حدود ۵۰۰ هزار هکتار از اراضی منطقه دارای قابلیت متوسط تا خوب برای گسترش مراتع می‌باشد.

- **زمین شناسی:** از نظر زمین شناسی منطقه مورد مطالعه دارای ویژگیهای خاصی است. وجود گسلهای فراوان در منطقه، وجود سازندهای شور، تشکیلات مارنی و نئوژن که قسمت عمده منطقه را پوشش می‌دهد و در زمینه استقرار جمعیت و فعالیتها محدودیتهایی را ایجاد کرده است.

^۱- طرح توسعه شهرستانهای شمال و مرکز خراسان، جلد دوم، مطالعات شناسایی استعدادهای منابع طبیعی، ۱۳۷۵، ۲۴ مهندسين مشاور ساز آب شرق.

ویژگیهای انسانی و اقتصادی منطقه

جمعیت: منطقه مورد مطالعه در سال ۱۳۷۵ دارای ۳۲۹ هزار نفر جمعیت بوده است.

جمعیت این شهرستان در سال ۱۳۶۵ حدود ۳۱۴ هزار نفر بوده است. نرخ رشد جمعیت در دهه (۷۵-۶۵) حدود ۰/۸ درصد بوده است. از مجموع جمعیت سال ۱۳۷۵ حدود ۱۲۰ هزار نفر در نقاط شهری و ۲۲۰ هزار نفر در مناطق روستایی سکونت داشته اند. جدول زیر ساختار جمعیتی شهرستان را به تفکیک نقاط شهری و روستایی در سال ۱۳۷۵ نشان می دهد. همانطوری که در جدول مشاهده می شود جمعیت گروه سنی ۱۴-۰ سال در سال ۶۵ حدود ۴۸/۵ درصد بوده که این رقم در سال ۱۳۷۵ به ۴۱ درصد کاهش یافت. همچنین گروه سنی ۶۴-۱۵ از ۴۸ درصد به ۵۷ درصد و گروه سنی کهنسال از ۶ درصد به ۸ درصد افزایش یافته است.

گروههای سنی	جمعیت کل (۱۳۷۵)		جمعیت شهری (۱۳۷۵)		جمعیت روستایی (۱۳۷۵)		جمعیت کل (۱۳۶۵)		نرخ رشد ۶۵-۷۱		پیش بینی سال ۱۳۸۵
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	درصد	تعداد	
۱۴-۰ سال	۱۴۰۷۰۵	۴۱	۴۸۳۵۸	۴۰٫۳	۹۲۳۴۷	۴۲۵۱٫۶	۱۵۲۲۹۰	۴۸٫۴	-۰٫۸	۱۳۰۰۴۲	۳۵
۱۵-۶۴ سال	۱۷۹۵۸۰	۵۲	۶۶۳۵۵	۵۵٫۵	۱۱۳۲۲۵	۱٫۶	۱۵۰۴۰۰	۴۷٫۹	۱٫۸	۲۱۴۷۶۰	۵۷
۶۴ سال و بالاتر	۱۸۹۲۰	۶	۴۹۲۲	۴٫۲	۱۳۹۹۸	۶٫۴	۱۱۶۲۰	۳٫۷	۰	۳۱۱۸۰	۸
جمع	۳۳۹۲۰۵	۱۰۰	۱۱۹۶۳۵	۱۰۰	۲۱۹۵۷۰	۱۰۰	۳۱۴۳۰۸	۱۰۰	۰٫۸	۳۷۵۹۸۰	۱۰۰

مأخذ: سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ مرکز آمار ایران.

مهاجرت: از مجموع جمعیت شهرستان سال ۱۳۷۵ تعداد ۳۲ هزار نفر را مهاجرین وارد به شهرستان در دهه ۷۵-۱۳۶۵ تشکیل می داد. از تعداد مهاجرین وارده حدود ۸۴ درصد از استان خراسان، ۱۵ درصد از داخل کشور بجز استان خراسان و ۱ درصد نیز از خارج کشور بوده اند. همچنین از مجموع مهاجرین وارده به شهرستان حدود ۱۹ هزار نفر (۵۹ درصد) در گروه سنی بین ۱۰ تا ۲۹ سال بوده اند. این آمار نشان دهنده جذب جمعیت جوان

به منظور تأمین نیروی انسانی مورد نیاز در فعالیتهای کشاورزی منطقه می باشد. سواد: در سال ۱۳۷۵ از مجموع ۲۹۲ هزار نفر جمعیت ۶ ساله و بیشتر شهرستان ۷۴ درصد با سواد و ۲۶ درصد بی سواد بوده اند^۱. توزیع جمعیت باسواد در نقاط شهری ۸۵ درصد و در نقاط روستایی ۶۸ درصد بوده است. بعبارت دیگر حدود ۱۵ درصد از جمعیت ۶ ساله و بیشتر نقاط شهری و ۳۲ درصد از جمعیت ۶ ساله و بیشتر نقاط روستایی شهرستان بی سواد بوده اند.

همچنین در بین مردان حدود ۸۰ درصد باسواد و ۲۰ درصد بی سواد بوده اند.

جدول زیر بیانگر وضعیت سواد در شهرستان تربت حیدریه به تفکیک شهر - روستا و مرد - زن است.

درصد بیسوادی در سال ۱۳۶۵	درصد باسوادی در سال ۱۳۶۵	جمعیت بی سواد سال ۷۵		جمعیت باسواد سال ۷۵		جمعیت ۶ ساله و بیشتر	
		تعداد	درصد	تعداد	درصد		
۵۳	۴۷	۲۶	۷۴۹۱۷	۷۴	۲۱۷۱۵۱	۲۹۲۰۶۸	کل شهرستان
۳۱	۶۸	۱۵	۱۵۷۶۲	۸۵	۸۸۴۶۳	۱۰۴۲۲۵	نقاط شهری
۵۹	۴۰	۳۱	۵۹۱۰۱	۶۸	۱۲۸۶۸۷	۱۸۷۷۸۸	نقاط روستایی
۴۱	۵۹	۲۰	۲۸۹۲۱	۸۰	۱۱۵۸۵۷	۱۴۴۷۷۸	مردان
۶۴	۳۵	۳۱	۴۵۹۹۶	۶۹	۱۰۱۲۹۴	۱۴۷۲۹۰	زنان

ماخذ: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۷۵ مرکز آمار ایران.

مقایسه درصد باسوادی شهرستان در سال ۱۳۷۵ با سال ۱۳۶۵ نشان می دهد که حدود ۲۷ درصد بر جمعیت باسواد شهرستان در طی سالهای مذکور افزوده شده است. بخصوص درصد باسوادی نقاط روستایی شهرستان از ۴۰ درصد در سال ۱۳۶۵ به ۶۸ درصد در سال ۱۳۷۵ افزایش یافته است. همچنین درصد باسوادی مردان از ۵۹ درصد در سال ۶۵ به ۸۰ درصد در سال ۷۵ و درصد باسوادی زنان از ۳۵ درصد در سال ۶۵ به ۶۹ درصد در

^۱- نتایج سرشماری نفوس و مسکن در سال ۱۳۷۵، مرکز آمار ایران

سال ۱۳۷۵ افزایش یافته است. ارقام فوق بیانگر گسترش فعالیتها و امکانات آموزشی و افزایش پوشش تحصیلی شهرستان در طی دهه مذکور می باشد.

فعالیت: براساس نتایج سرشماری سال ۱۳۷۵ نرخ فعالیت در این شهرستان ۳۶٫۳ درصد و نرخ بیکاری ۷٫۵ درصد بوده است. از مجموع شاغلین بخشهای مختلف اقتصادی ۴۶ درصد در کشاورزی، ۲۲ درصد در صنعت و ساختمان و ۳۲ درصد در خدمات مشغول بکار بوده اند. روند گذشته فعالیت و سواد نشان می دهد که از جمعیت بی سواد شاغل در بخشهای مختلف اقتصادی به نحو چشمگیری کاسته شده است به نحوی که در بخش کشاورزی درصد بی سوادی از ۷۲ درصد در سال ۶۵ به ۴۳ درصد در سال ۷۵ تنزل یافته است. همچنین در بخش صنعت و ساختمان درصد بی سوادی از ۵۹ درصد به ۲۲ درصد و در بخش خدمات از ۲۳ درصد به ۱۱ درصد کاهش یافته است. وضعیت فعالیت و سواد در بخشهای مختلف اقتصادی منطقه نشان می دهد که بیشترین درصد شاغلین بی سواد همچنان در بخش کشاورزی (۴۳ درصد در سال ۱۳۷۵) وجود دارد.

از دیگر تحولاتی که در ساختار جمعیتی منطقه مشاهده می شود افزایش درصد شاغلین گروه سنی ۱۰-۱۹ سال و ۶۹-۶۰ سال در بخش کشاورزی است. به نحوی که گروه سنی ۱۰-۱۹ سال از ۱۱ درصد شاغلین در سال ۶۵ به ۱۷ درصد در سال ۱۳۷۵ افزایش یافته است. همچنین شاغلین گروه سنی ۶۹-۶۰ سال از ۱۸ درصد در سال ۶۵ به ۲۳ درصد در سال ۱۳۷۵ افزایش یافته است. ارقام فوق نشان دهنده آن است که از تعداد شاغلین بخش کشاورزی در گروه ۵۹-۲۰ سال کاسته شده و بر گروه کهنسال و زیر ۲۰ سال افزوده شده است.

وضعیت کشاورزی: منطقه مورد مطالعه یکی از قطبهای عمده کشاورزی استان خراسان به شمار می آید. اراضی مورد استفاده در بخش کشاورزی شهرستان در سال ۷۹-۷۸

حدود ۱۶۰ هزار هکتار بوده است^۱ ۷۰ درصد از اراضی فوق‌الذکر آبی و ۳۰ درصد دیم می‌باشد. همچنین ۸۳ درصد از اراضی منطقه زیر کشت محصولات زراعی و ۱۷ درصد دیگر زیر کشت محصولات باغی است.

این شهرستان ۱۴ درصد از تولید گندم آبی، ۱۴ درصد از تولید پنبه، ۲۱ درصد از تولید چغندر قند، ۳۹ درصد از تولید پسته آبی، ۲۸ درصد از انار آبی و ۳۲ درصد از تولید زعفران استان خراسان را به خود اختصاص داده است.

عملکرد در واحد سطح محصولاتی نظیر گندم، حبوبات، سیب زمینی، پسته، بادام، انار و زعفران به ترتیب ۸۰، ۱۱، ۳۹، ۳۴، ۴۲ بوده و ۶ درصد بیشتر از عملکرد محصولات مشابه در سایر مناطق استان خراسان می‌باشد.^۲

تحلیل وضعیت کشاورزی منطقه و ارتباط آن با افزایش جمعیت

هرچند در طی دهه گذشته تغییرات قابل ملاحظه‌ای در متغیرهای بخش کشاورزی شهرستان تربت حیدریه بوجود آمده، اما روند رشد عوامل تخریب کننده منابع پایه موجب نگرانی است.

بخشی از نگرانیها مربوط به منابع آب منطقه است. هم‌اکنون برخی از چاههای عمیق منطقه تا ۲۰۰ متری عمق زمین پیش رفته‌اند. افت سطح آب زیرزمینی و تخریب پوشش گیاهی و خاک از دیگر نگرانیهای است که ضرورت پرداختن به توسعه پایدار منطقه را دو چندان کرده است. علاوه بر تخریب منابع آب و خاک، کشاورزی منطقه دارای محدودیتها و تنگناهای دیگری است که به عنوان عوامل محدود کننده به حساب می‌آید. برخی از مهمترین عوامل عبارتند از:

^۱- آمار نامه استان خراسان در سال ۱۳۷۸ - سازمان مدیریت و برنامه ریزی خراسان ۱۳۷۹

^۲- سازمان کشاورزی استان خراسان، معاونت آمار و اطلاعات

- محدودیتهای بخش کشاورزی منطقه که ناشی از ساختارهای اقتصادی و اجتماعی است.

- کوچکی و پراکندگی قطعات زراعی: بیش از ۹۰ درصد بهره برداریهای منطقه کمتر از ۱۰ هکتار، ۷۶ درصد کمتر از ۵ هکتار و ۴۸ درصد کمتر از ۲ هکتار وسعت دارد. همچنین در منطقه مورد مطالعه حدود ۲۷ درصد بهره برداران بیش از ۵ قطعه زمین و حدود ۶۵ درصد از بهره برداری نیز بیش از ۳ قطعه زمین زراعی در اختیار دارند^۱. علت اصلی کوچکی و پراکندگی قطعات زراعی منطقه افزایش جمعیت و عدم تناسب بین جمعیت و منابع بوده است. - عدم بهره برداری بهینه از منابع آب و شیوه های نامناسب آبیاری: در منطقه مورد مطالعه حدود ۳ درصد از مساحت اراضی دارای سیستم های آبیاری مدرن می باشند. با توجه به اتلاف حداقل ۴۰ درصد از آب مصرفی منطقه که در مسیر انتقال و در مزرعه تلف می شود می توان گفت که رواج شیوه های سنتی آبیاری باعث از بین رفتن مهمترین منبع حیاتی منطقه شده است.

- رواج الگوی نامناسب کشت: علی رغم محدودیت شدید منابع آب شهرستان، محصولاتی کشت می شود که بیشترین نیاز به آب دارند. در این منطقه محصولاتی نظیر چغندر قند و پنبه که به تعداد ۱۲ تا ۱۵ دفعه آبیاری در طول سال نیاز دارند، کشت می شود. میزان آب مصرفی دو محصول فوق الذکر در سال زراعی حدود ۳۷ درصد از کل آب مصرفی محصولات کشاورزی منطقه است.

- استفاده بی رویه از انواع کودهای شیمیایی و سموم: به علت افزایش جمعیت، گسترش نیازها و میل به افزایش درآمد از انواع کودهای شیمیایی، سموم دفع آفات نباتی و علف کشها بصورت بی رویه استفاده می شود. این امر باعث تمرکز سموم و کودها در

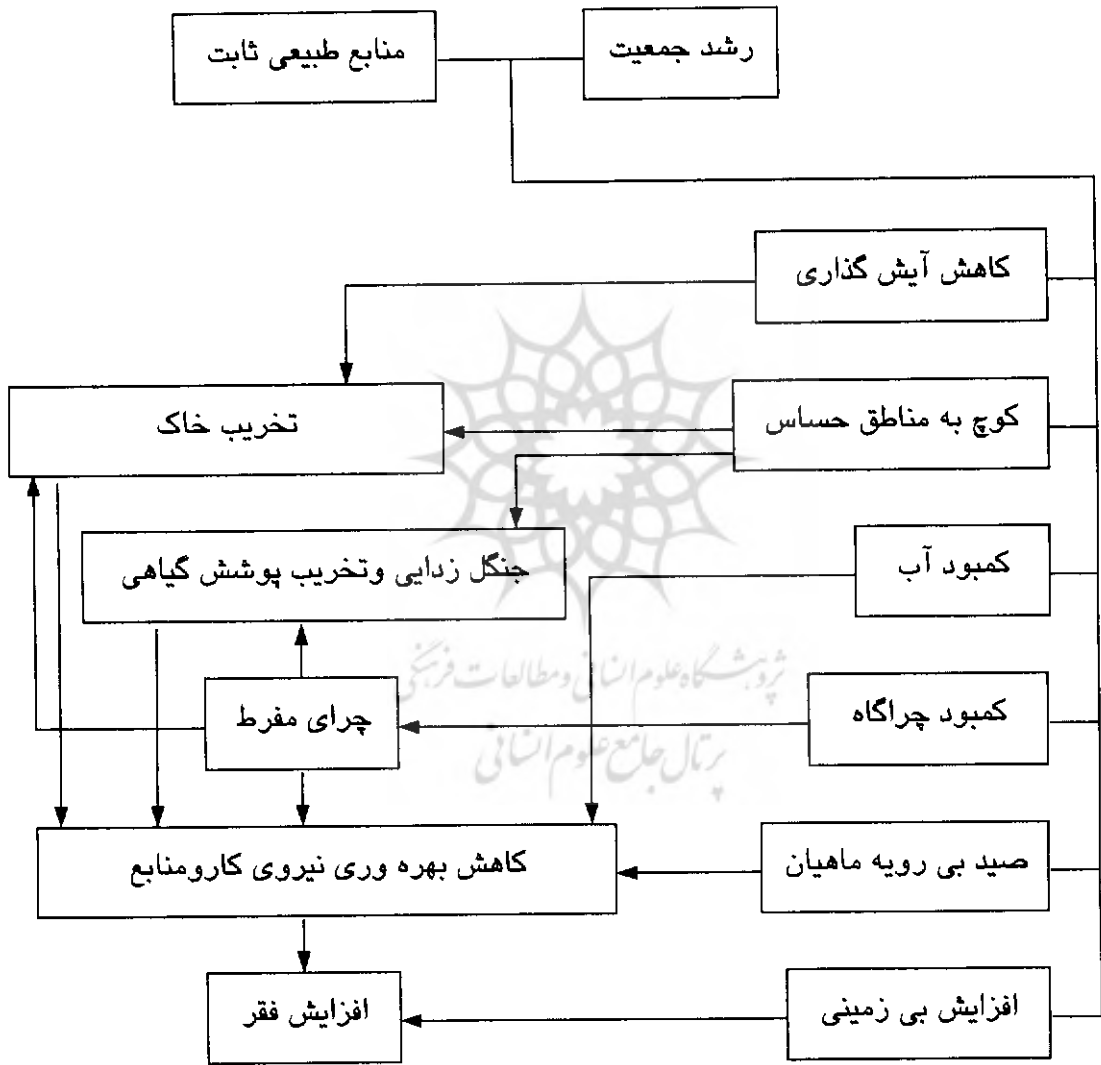
^۱- اداره کشاورزی شهرستان تربت حیدریه

خاک، از بین رفتن میکرو ارگانیسم ها، کاهش هوموس خاک، بهم خوردن ساختار خاک و آلودگی منابع آب و خاک منطقه می شود. بعلاوه E.C.P.H خاک نیز تغییر کرده و بر حاصلخیزی خاک و پوشش گیاهی منطقه اثر منفی برجای می گذارد. علاوه بر موارد فوق الذکر محدودیتهای دیگری نظیر عدم وجود تشکلهای و تعاونی های تولیدی، کمبود نیروی متخصص در بخش کشاورزی، عدم دسترسی به سرمایه و منابع مالی، عدم دسترسی به ماشین آلات، حاکمیت دیدگاه سنتی به علت پایین بودن سطح سواد بهره برداران و ... باعث عدم بهره برداری بهینه از منابع منطقه شده است.

- ویژگیهای جمعیتی و بهره برداری از منابع: با توجه به موارد فوق الذکر می توان گفت که عوامل جمعیتی نظیر مهاجرت، سطح سواد و تحصیلات عالی و ساختار اشتغال در شناخت قابلیتها و محدودیتهای و عدم بهره برداری بهینه از منابع مؤثر است. بعنوان مثال به علت مهاجرت مردان در سنین میانی و همچنین مهاجرت افراد باسواد، مسئولیت فعالیتهای کشاورزی منطقه به زنان، مردان سالخورده و افراد بی سواد واگذار می شود. حجم زیاد کار و مدیریت واحد تولیدی در اغلب مواقع از عهده آنان خارج بوده، لذا فعالیتهایی که به منظور حفظ حاصلخیزی خاک لازم است، مورد توجه قرار نمی گیرد. این امر باعث ناپایداری خاک و کاهش بهره برداری آن می شود. اگر افزایش جمعیت با افزایش منابع همراه نباشد و یا به عبارتی اگر منابع ثابت باشد و جمعیت افزایش یابد نتیجه آن بهره برداری بی رویه از منابع، تخریب محیط زیست و افزایش فقر خواهد بود.

^۱ - طرح بررسی و شناخت اثرات استفاده از کود و سموم شیمیایی بر محیط زیست، مرکز تحقیقات زیست محیطی خراسان، ۱۳۷۴، ص ۱۱۲، مشهد.

نمودار زیر رابطه بین رشد جمعیت و منابع طبیعی را بیان می‌کند.^(۱)

^(۱) جمعیت و تغییرات زیست محیطی: از روابط تا خط مشی ها، موسسه پژوهشهای برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی،

بنابراین جمعیت از طرق زیر بر محیط زیست اثر گذاشته و توسعه پایدار را به مخاطره می‌اندازد.

- افزایش فشار بر اراضی حاشیه‌ای، بهره‌برداری بیش از حد از خاک، چرای مفرط، قطع بی‌رویه درختان و نابودی پوشش گیاهی.

- فرسایش خاک، سیل، خسارت به منابع طبیعی و انسانی

- افزایش مصرف آفت‌کشها، کودها و آب آبیاری که منجر به افزایش شوره زار می‌شود.

- مهاجرت به حاشیه شهرها، مسائل بهداشتی و تهیه آب، آلودگی هوا و ...

- افزایش جمعیت خانوار و ثابت بودن زمین منجر به کشت فشرده، عدم رعایت تناوب زراعی و آیش شده و باعث تخریب خاک می‌شود.

- افزایش جمعیت باعث افزایش هزینه خانوار و افزایش نیاز به نیروی کار خانواده شده و فرزندان از ادامه تحصیل باز می‌مانند. ترک تحصیل و پایین بودن سطح سواد میزان جذب ایده‌های جدید و رعایت اصول صحیح مدیریت مزرعه را کاهش داده و در نهایت منجر به اتلاف منابع می‌شود.

- افزایش جمعیت باعث تقسیم زمینهای کشاورزی، کوچکی و پراکندگی قطعات و عدم امکان استفاده از ماشین‌آلات و شیوه‌های نوین شده و موجب کاهش بهره‌برداری و بهره‌وری نیروی کار، سرمایه و زمین می‌شود.

نتیجه‌گیری

بررسی اجمالی از وضعیت منابع طبیعی منطقه نشان می‌دهد که در منطقه مورد مطالعه منابع نامحدود نبوده بلکه از محدودیت‌های خاص نیز برخوردار است. اوضاع طبیعی منطقه بیانگر آن است که به علت بهره‌برداری بی‌رویه و عدم توجه به قابلیت‌ها و محدودیت‌ها منابع در حال انقراض می‌باشند. افزایش جمعیت و افزایش نیازهای انسانی از یکطرف و عدم

بهره برداری بهینه از منابع از طرف دیگر کاهش توان تولیدی منابع را به دنبال داشته است. علاوه بر افزایش جمعیت، پایین بودن سطح سواد، دیدگاه سنتی، عدم آگاهی از منافع توسعه، رواج شیوه های نامناسب بهره برداری از منابع و ... کاهش بهره وری منابع را تشدید نموده است. بنابراین عدم توجه به بحرانهای زیست محیطی باعث پایداری فقر شده و منافع آیندگان را به خطر می اندازد.

از مهمترین راهبردهایی که می تواند در تنظیم رابطه و ایجاد تعادل بین انسان و محیط و حرکت به سوی توسعه پایدار منطقه مؤثر واقع شود می توان به شناخت مناطق در معرض خطر، تعیین توان و ظرفیت نگهداشت جمعیت، اعمال سیاستهای اراضی و اجرای الگوی بهینه کشت محصولات، افزایش سطح سواد و معلومات، مدیریت منابع و هدایت سرمایه - گذاری اشاره کرد.

فهرست منابع:

- ۱- مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۶۵.
- ۲- مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۷۵.
- ۳- آمار نامه استان خراسان در سالهای ۱۳۶۵ و ۱۳۷۸.
- ۴- مرکز تحقیقات زیست محیطی خراسان ۱۳۷۴، طرح بررسی و شناخت اثرات استفاده از کود و سموم شیمیایی بر محیط زیست، مشهد.
- ۵- مؤسسه پژوهشهای برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی، ۱۳۷۹، «جمعیت و تغییرات زیست محیطی: از روابط تا خط مشی ها» تهران.
- ۶- تی یانگ وام. پی. برتول، ۱۳۷۷، «پایداری کشاورزی»، مترجم محسن تشکری، مؤسسه پژوهشهای برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی، وزارت کشاورزی، تهران.
- ۷- محمد حسن فطرس، ۳۷۵، «توسعه پایدار: جمعیت، فقر و محیط زیست»، اقتصاد کشاورزی و توسعه، شماره ۱۳.
- ۸- اداره کشاورزی شهرستان تربت حیدریه، سال ؟، «عنوان تحقیق یا مقاله؟، نتایج تحقیقات میدانی.
- ۹- مهندسین مشاور ساز آب شرق، ۱۳۷۵، «طرح توسعه شهرستانهای شمال و مرکز خراسان».